

JAARLIJKSE BIECHT EN PAASCOMMUNIE.
DE EVOLUTIE DER NORMEN EN HET TOEZICHT VAN
DE CLERUS IN BELGIE VAN 1835 TOT 1927

door

W. ROMBAUTS

Aspirant Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek

In zijn artikel, gewijd aan de bespreking van vier monografieën over het godsdienstig leven in de streek van de Loire, komt Y.-M. Hilaire onder meer tot de conclusie dat het behoud der godsdienstpraktijk een constante zorg was van hiërarchie en clerus in de 19de eeuw (1). Bij het uitwerken van een studie over de jaarlijkse biecht- en paaspraktijk in het bisdom Brugge gedurende de 19de eeuw, hebben wij ook de voorschriften die normatief deze praktijk regelden aan een onderzoek onderworpen (2). Hierdoor wilden wij nagaan of deze zorg ook door de Belgische hiërarchie en clerus werd gedeeld en welke betekenis jaarlijkse biecht en paascommunie hadden in het geheel der godsdienstbeleving. De controlemaatregelen waarmee het vervullen van deze verplichtingen werd gevolgd, lieten toe de pastorale methodes te belichten. Op deze manier wilden wij een bijdrage leveren tot de studie der mentaliteit van clerus en gelovigen in de 19de eeuw.

(1) Y.-M. HILAIRE, "La vie religieuse dans les pays de la Loire au XIXe siècle", in : *L'Information Historique*, XXIX, 1967, pp. 31-35. De vier monografieën zijn M. FAUGERAS, *La reconstruction catholique dans l'Ouest après la Révolution. Le diocèse de Nantes sous la monarchie censitaire (1813-1822-1849)*, Fontenay-le-Comte 1964, 2 dln., 521 en 462 pp. H. GAZEAU, *L'évolution religieuse des pays angevins de 1814 à 1870*, Rennes 1961, onuitgeg. doctoraatsverh., 1680 p. C. MARCILHACY, *Le diocèse d'Orléans au milieu du XIXe siècle. Les hommes et leur mentalités (Histoire et sociologie de l'Eglise, nr. 5)*, Paris 1964, XV, 501 p. C. MARCILHACY, *Le diocèse d'Orléans sous l'épiscopat de Mgr. Dupanloup, 1849-1878. Sociologie religieuse et mentalités collectives, (Histoire des mentalités)*, Paris 1962, XXX-593 p.

(2) W. ROMBAUTS, *Het Paasverzuim in het Bisdom Brugge (1840-1911)*, (Inter-universitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis. Bijdragen, nr. 62), Leuven-Parijs 1971.

In een andere publicatie hebben we onderzocht in hoeverre de Brugse voorschriften, die door Mgr. Boussem in samenwerking met de dekenen tussen 1836 en 1840 in de statuten en het *Pastorale* werden vastgelegd, terug aanknoopten bij de traditie van het Ancien Régime (3). In dit artikel wordt de evolutie van deze voorschriften in de 19de eeuw onderzocht. De eigen positie der Brugse bisschoppen treedt klaarder in het licht wanneer we ze vergelijken met de gelijklopende ontwikkeling in de andere Belgische bisdommen en het Noordfranse bisdom Kamerijk. De studie wordt doorgetrokken tot onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog. De veranderde tijdsomstandigheden vereisten op dat ogenblik een heraanpassing der statuten in de geest van de *Codex Iuris Canonici* die in 1917 was verschenen. De grondslag voor deze hernieuwing werd gelegd in het provinciaal concilie van Mechelen in 1920, het eerste sinds 1607. Daarna verschijnen de aangepaste teksten der afzonderlijke bisdommen.

BRONNEN

De voorschriften en controlemaatregelen betreffende de jaarlijkse biecht en paascommunie zijn te vinden in de statuten der bisdommen (4). Daarnaast verschaffen ook de *Pastoralia (Ritualia)* inlichtingen (5). Tijdens het Ancien Régime werden de teksten der statuten gewoonlijk vastgelegd in provinciale of diocesane concilies. Onze gewesten bieden onmiddellijk na het algemeen concilie van Trente (1545-1563) en de territoriale reorganisatie der bisdommen (1559-1570) een voorbeeld van dergelijke conciliaire activiteit. Mettertijd namen de vergaderingen der bisschoppen en de samenkomsten van bisschop en dekenen de rol der provinciale en diocesane synodes over (6). Vanaf de tweede helft der 17de eeuw verminderden

(3) W. ROMBAUTS, "De voorschriften omtrent de jaarlijkse biecht, paascommunie en denunciatie in de Brugse statuten van Mgr. Boussem (1838). Een voorbeeld van een heraanknopen bij de tradities van het Ancien Régime", in: *Standen en Landen*, (ter perse).

(4) De statuten worden door de bisschop uitgevaardigd en bevatten de toepassing van de algemene principes van het kerkelijk recht op de eigen situatie van het bisdom. Soms worden ze ook *constitutiones* genoemd. *Dict. de Droit. Can.*, VII, kol. 1086.

(5) Het *Pastorale* (meer algemeen gebruikte term: *Rituale*) is een liturgisch boek der Kerk. Het beschrijft de juiste wijze waarop sacramenten en sacramentaliën moeten worden toegediend. *Dict. de Droit Can.*, VI, kol. 62.

(6) M. CLOET, *Het Kerkelijk Leven in een landelijke Dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIe eeuw. Tielt van 1609 tot 1700*, (*Universiteit te Leuven. Werken op het gebied van de Geschiedenis en de Filologie*, 5e Reeks, Deel 4), Leuven 1968, pp. 1-18.

deze bijeenkomsten in regelmaat en geleidelijk ging de traditie verloren (7). Deze toestand bleef aanslepen tot iets na 1830.

De wijziging der politieke situatie in 1830 bracht ook in kerkelijke kringen een vernieuwing der structuren met zich mee. Provinciale concilies werden niet gehouden uit vrees voor de liberale opinie. Zij werden vervangen door de bisschoppenconferenties (8). Deze bieden echter geen gegevens voor ons onderwerp. In de bisdommen zelf speelde de synodale werking zich af op het vlak der vergaderingen van bisschop en dekens. Vanaf 1835 werden deze vergaderingen overal heringericht en regelmatig gehouden. Het is typerend dat men welbewust aanknoopte bij het eindpunt van de evolutie der conciliaire activiteit in de 17de eeuw (9). In de tweede helft der 19de eeuw werd, onder invloed van het Vaticaans Concilie (1870), de tendens om weer diocesane concilies te houden en de statuten in dergelijke vergaderingen vast te leggen, opnieuw sterker (10).

Toen het bisdom Brugge in 1834 werd heropgericht, stond Mgr. Boussen voor de taak: reorganiseren en eenmaken (11).

(7) *Idem*, p. 5, noot 20; p. 8, noot 35; p. 10 noot 40.

(8) A. SIMON, *Le cardinal Sterckx et son temps, 1792-1867*, Wetteren 1950, dl. II, pp. 293-294: "...les évêques craignaient que l'opinion libérale ne s'émut de voir s'organiser ainsi l'Eglise de Belgique."

A. SIMON publiceerde de verslagen der bisschoppenconferenties van 1830 tot 1883 in de Bijdragen van het *Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis*, cahiers 10 en 17.

(9) St. VAN OUTRYVE d'YDEWALLE, *Structuren van het bisdom Brugge tijdens het episcopaat van Fr.-R. Boussen, 1834-1848*, Leuven 1966, pp. 71-84, onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

(10) Diocesane synodes werden gehouden te Luik 1851, Mgr. Van Bommel; Namen 1867, Mgr. Dechamps; Mechelen 1872, 1873, 1876 en 1881, Mgr. Dechamps; Mechelen 1892, Mgr. Goossens; Gent 1877, Mgr. Bracq; Doornik 1882-3 en 1899, Mgr. Du Roussaux. Brugge houdt geen diocesane synode tot 1926.

(11) Het bisdom Brugge verschijnt voor het eerst op de kaart in 1559, bij de hervorming der kerkelijke indeling in de Zuidelijke Nederlanden onder Filips II. Het omvatte toen beduidend minder gebied dan het tegenwoordige bisdom Brugge, waarvan de grenzen samenvallen met die van de provincie West-Vlaanderen. Men kan de territoriale begrenzing van Brugge in 1559 wellicht als volgt beschrijven. Het besloeg ongeveer het gebied der arrondissementen Brugge, Oostende, Roeselare, de oostelijke helft van Diksmuide, met daarbij nog een deel van Zeeuws-Vlaanderen. De overige delen der tegenwoordige provincie West-Vlaanderen behoorden respectievelijk tot de bisdommen Ieper, Gent en Doornik. Deze toestand bleef praktisch ongewijzigd tot aan het Concordaat (1801). Toen werd het diocees Brugge opgeslorpt door het bisdom Gent, dat de beide departementen Leie en Schelde omvatte. In 1834 werd ten slotte het bisdom heropge-

Volgens de geest van de tijd heeft hij deze opdracht aangepakt in een collegiale samenwerking met de leden van de bisschoppelijke raad en vooral met de dekenen in de vergaderingen van 1836-1840. Naast een herverdeling der dekenijen die in 1839 klaar was, stond op het programma de uitgave van een *Pastorale* en de vernieuwing der statuten. De bestaande tradities in de gebiedsdelen die vroeger tot de bisdommen Ieper, Brugge, Gent en Doornik hadden behoord, moesten tot één gelijkvormig geheel versmolten worden. Vandaar de uitgave van het *Pastorale* (1838) om de eenvormigheid in de liturgie over het ganse bisdom te verzekeren. De nieuwe statuten om op kerkrechtelijk gebied eenheid te scheppen en om de clerus een handleiding te verschaffen voor het apostolaat (12). Aldus kwam het bisdom Brugge als eerste klaar met een systematische en volledige herwerking der statuten in 1836-1840. Daarop volgde Gent in 1847, Luik in 1851, Namen in 1867, Mechelen in 1872 en Doornik in 1882-1883.

Hier volgt nu een kort overzicht van de uitgaven der statuten en *Pastoralia (Ritualia)* in de verschillende bisdommen :

A. Kerkprovincie Mechelen.

Diocees Brugge :

Voor het diocees Brugge beschikt men over de statuten opgesteld door Mgr. Boussen en de synode der dekenen. Deze statuten werden broksgewijze gepromulgeerd tussen 1838 en 1840. Mgr. Malou bezorgde een nieuwe uitgave in 1854 en Mgr. Faict een andere in 1890. Ten slotte werden de statuten herwerkt (en aangepast aan de nieuwe situatie) door Mgr. Waffelaert in 1927. De besluiten van de vergaderingen der dekenen werden uitgegeven in de *Collectio Epistolarum Pastoralium Dioecesis Brugensis*. Zij werden doorgenomen van de eerste vergadering in 1836 tot die van

richt met als gebied de provincie West-Vlaanderen. Tussen 1834 en 1931 hebben vijf bisschoppen het diocees bestuurd. Mgr. Boussen, 1834-1848, Mgr. Malou 1848-1864, Mgr. Faict 1864-1894, Mgr. De Brabandere 18 mei 1894-31 maart 1895, Mgr. Waffelaert 1895-1931. E. DE MOREAU, "Bruges (Evêché)", in : *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique*, X, 1938, kol. 895-906.
(12) St. VAN OUTRYVE d'YDEWALLE, o.c., pp. 79-128, 142-145, 148-216.

1927 (13).

Door Mgr. Boussen werd eveneens een *Pastorale* uitgegeven in 1838. Een samenvatting hiervan verscheen in 1866 van de hand van Mgr. Faict onder de naam : *Manuale Pastorum*. Hetzelfde werd gedaan door Mgr. Waffelaert in 1899, ditmaal onder de naam : *Liber Manualis* (14).

Diocees Mechelen :

Door Mgr. Sterckx werden geen statuten opgesteld. De besluiten van de vergaderingen der dekens werden echter gebundeld onder de titel : *Synodi Mechlinienses novissimae*. Aan deze bundel werden later nog drie supplementen toegevoegd, zodat de periode 1832-1862 bestreken wordt. De eerste statuten van het bisdom Mechelen werden gepromulgeerd door Mgr. Dechamps in de diocesane synode van 21 tot 24 mei 1872. Deze werden nog aangevuld in 1873, 1876 en 1881. De laatste aanvullingen werden opgenomen in de nieuwe bewerking die door Mgr. Goossens in 1892 werd uitgegeven. Na de eerste wereldoorlog werden de Mechelse statuten opnieuw bewerkt en door

(13) De verschillende afleveringen der statuten zijn samen afgedrukt op datum der eerste (25 juli 1838), in de *Coll. Ep. past. dioc. Brug.*, dl. II, pp. 59-150.

Statuta dioecesis Brugensis jussu Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Francisci-Renati Boussen, XVIII eiusdem dioecesis episcopi, edita, Brugge 1838, 128 p.

Statuta Dioecesis Brugensis diligenter recognita, emendata et denuo edita iussu Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Joannis-Baptistae Malou, Episcopi Brugensis XIX, Brugge 1854, XXIV-198 p.

Statuta Dioecesis Brugensis diligenter recognita in paucis aucta et denuo edita iussu Illustrissimi et Reverendissimi Domini Joannis-Josephus Faict Sanctae Sedis Praelati domestici, Pontificio solio assistentis, sacro Pallio insigniti, Episcopi Brugensis XX, Brugge 1890, XXIII-215 p.

Statuta Dioecesis Brugensis edita iussu et auctoritate Illustrissimi et Reverendissimi Domini Gustavi-Josephi Waffelaert, Episcopi Brugensis XXI, Brugge 1927, XIX-183 p.

Collectio Epistolarum Pastoralium Dioecesis Brugensis, dl. I-XX, 1832-1922.

(14) *Pastorale Dioecesis Brugensis, ad normam Ritualis Romani jussu Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Francisci Renati Boussen editum*, Gent 1849.

Manuale Pastorum ex Pastoralibus diocesis Brugensis desumptum et iussu Illustrissimi Domini Joannis-Josephi Faict XX eiusdem diocesis episcopi recognitum, Brugge 1866, 2-127-1-6 p.

Liber manualis sacerdotum diocesis Brugensis sacro ministerio addictorum iussu ac auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Gustavi Josephi Waffelaert XXII eiusdem diocesis Episcopi editus, Brugge 1899, 4-220 p.

Mgr. Mercier in 1924 gepromulgeerd (15). Hier moeten ook nog vermeld worden de *Acta et decreta* van het vierde provinciaal concilie, gehouden te Mechelen in 1920. De teksten van deze kerkvergadering werden in 1923 uitgegeven te Mechelen (16).

Verder beschikt men nog over het *Pastorale Mechliniense* dat in 1838 het licht zag op last van Mgr. Sterckx. Een nieuwe uitgave werd bezorgd in 1852. Dit *Pastorale* is een bewerking van de oudere *Pastoralia* van Mgr. Hauchin en Mgr. Boonen (17).

(15) *Synodi Mechlinienses novissimae seu collectio eorum quae in viginti congregationes Archipresbyterorum egit ac decrevit Em. Dom. Eng. Card. Sterckx, arch. Mechliniensis. Supplementum ad Synodos Mechlinienses. Supplementum secundum. Supplementum tertium*, Mechelen 1854-1862, 232-23-33-34 p.

Statuta Dioecesis Mechliniensis promulgata in Synodo dioecesana quam diebus 21, 22, 23 et 24 mai anno domini 1872 habuit Illustrissimus et Reverendissimus Dominus Victor Augustus Isidorus Dechamps, Archiepiscopus Mechliniensis, Primas Belgii etc. Cum synodi dioecsanæ actis et documentis, Mechelen 1872, XII-424 p.

Statuta dioecesis Mechliniensis in synodo dioecesana anni 1872 promulgata ab Emo. ac Rmo. V.-A.-I. Card. Dechamps archiepiscopo Mechliniensi quibus insertae sunt additiones ac emendationes ab eo in synodis a. 1873, 1876 et 1881 et ab eius successore Emo. ac Rmo. P.-L. Card. Goossens in synodo anni 1892 publicatae cum variis praefatarum actis et documentis, Mechelen 1899, X-172-234 p.

Statuta dioecesis Mechliniensis in synodo dioecesana anno MCMXXIV ab Eminentissimo ac Reverendissimo Cardinali D.J. Mercier Archiepiscopo Mechliniensi promulgata, Mechelen 1924, XXXIX-168 p.

(16) *Acta et decreta concilii provincialis Mechliniensis quarti anno 1920 Mechliniae habiti*, Mechelen 1923, LX-147 p.

(17) G. MALHERBE, "Le Pastorale de Malines", in : *Collectanea Mechliniensia*, XXVIII, 1939, pp. 376-381.

Pastorale Mechliniensi Rituali Romano accomodatum canones et ritus ecclesiasticos qui pertinent ad sacramentorum administrationem aliaque officia pastoralia obeunda complectens : Joannis Hauchini, archiepiscopi Mechliniensis iussu editum, Jacobi Boonen eiusdem provinciae archiepiscopi auctoritate olim multis locis auctum, nunc vero Illustrissimo ac Reverendissimo Archiepiscopo Engelberto iubente, emendatum et recognitum, Mechelen 1838, XX-285 p.

Pastorale Mechliniense Rituali Romano accomodatum canones et ritus ecclesiasticos qui pertinent ad sacramentorum administrationem aliaque officia pastoralia obeunda complectens : Joannis Hauchini, archiepiscopi Mechliniensis iussu editum, Jacobi Boonen eiusdem provinciae archiepiscopi auctoritate olim multis locis auctum, nunc vero ab Eminentissimo et Reverendissimo Engelberto Cardinali Sterckx, archiepiscopo Mechliniensi iterum auctum et correctum cum cantu emendato, Mechelen 1852, X-316 p.

Diocesis Doornik :

De statuten van het bisdom Doornik werden in twee delen gepromulgeerd door Mgr. Du Roussaux. Het eerste deel in de diocesane synode van 24 tot 26 augustus 1882. Het tweede deel in de synode van 23 tot 25 augustus 1883. Er werden geen documenten van vroegere datum teruggevonden. De statuten werden opnieuw bewerkt in de synode van 1899 en uitgegeven in 1900. Na de eerste wereldoorlog volgde een heraanpassing doorgevoerd in de synode van 1924. De tekst verscheen in 1925 (18).

Door Mgr. Labis werd een *Rituale* samengesteld, waarvan het eerste deel verscheen in 1858 en het tweede in 1860. Een kortere uitgave hiervan verscheen in 1903 op last van Mgr. Walravens, onder de naam *Liber manualis* (19).

Diocesis Gent :

Voor het bisdom Gent werden statuten teruggevonden uit het jaar 1847 door Mgr. Delebecque bezorgd. Zij werden opnieuw bewerkt en door Mgr. Bracq gepromulgeerd in de diocesane synode van 15 mei 1877. In 1924 werden ten slotte de nieuwe statuten van het bisdom goedgekeurd in de diocesane synode van 20 en 21

(18) *Statuta Diocesis Tornacensis. Pars Prior promulgata in synodo diocesana quam diebus 24, 25 et 26 augusti anno MDCCCLXXXII habuit Illustrissimus et Reverendissimus DD. Isidorus-Josephus Du Roussaux episcopus Tornacensis. Pars Secunda promulgata in synodo diocesana quam diebus 23, 24 et 25 augusti anno MDCCCLXXXIII habuit Illustrissimus ac Reverendissimus DD. Isidorus-Josephus Du Roussaux episcopus Tornacensis*, Doornik 1882 en 1883, 2 dln., dl I : 4-18-8-XIV-XXVI p.; dl. II : 2-49/116-XV/XXIX-XXXIII/XCVI p.

Statuta Diocesis Tornacensis promulgata in synodis quas ann. MDCCCLXXXII et MDCCCLXXXIII habuit Illustrissimus ac Reverendissimus DD. Isidorus-Josephus Du Roussaux episcopus Tornacensis, Doornik 1884, 4-116-8-1-XXIV-XCVI p.

Statuta Diocesis Tornacensis promulgata in Synodis annorum 1882 et 1883, renovata et aucta in Synodo anni 1899, Doornik 1900, 116-27-4 p.

Statuta Diocesis Tornacensis promulgata in synodis annorum 1882, 1883 et 1899, renovata et aucta in synodo anni 1924, Doornik 1925, 91-32 p.

(19) *Rituale Diocesis Tornacensis accomodatum Rituali Romano, iussu Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Episcopi Gasparis-J. Labis editum*, Doornik 1858-1860, 2 dln., dl I : IV-328 p., dl. II : I-269 p.

Liber manualis ad usum sacerdotum diocesis Tornacensis iussu et auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi DD. Caroli Gustavi Walravens episcopi Tornacensis editus, Doornik 1903, 3-208 p.

mei (20).

In opdracht van Mgr. Delebecque werd een *Pastorale* opgesteld dat de oudere *Pastoralia* van Gent en Mechelen, die nog in het bisdom werden gebruikt, moest vervangen en dat tevens meer in overeenstemming was met het *Rituale Romanum* (21). Een verkorte uitgave hiervan verscheen reeds in 1850 onder de naam van *Manuale pastorum*. Het *Pastorale* zelf verscheen in 1856. Op last van Mgr. Stillemans werd het opnieuw bewerkt en kreeg het de naam van *Liber Manualis*. Het eerste deel verscheen in 1898, het tweede in 1903 (22).

Diocees Luik :

Voor het diocees Luik beschikt men over een merkwaardig document. Het draagt de volgende naam : *Animadversionem in Statutorum Specimen Disquisitio*. Het werd gedrukt in 1849. Het bestaat uit een voorlopige tekst der statuten en de bijgevoegde bemerkingsen van de clerus van het bisdom. Daaruit zijn dan de Luikse statuten gegroeid die in de diocesane synode van 1851 werden gepromulgeerd. Een tweede vermeerderde uitgave verscheen in 1866

(20) *Statuta Dioecesis Gandavensis edita ab Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Ludovico-Josepho anno 1847. Editio altera. In omnibus conformis priori, adjectis ad calcem nonnullis notis et alphabetico indice materiarum*, Gent 1854, 2-126-2-20-79-30 p.

Statuta in Synodo diocesana die XV Maii 1877 edita ab Henrico-Francisco Bracq, Gent 1878, IV-188 p.

Statuta in Synodo Diocesana diebus XX et XXI mai 1924 edita ab Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Aemilio Joanne Seghers, Episcopo Gandavensi, Gent 1924, 151 p.

(21) *Pastorale Dioecesis Gandavensis...*, 1856, p. 2.

(22) *Manuale pastorum in quo iuxta usum novi pastoralis Gandavensis continentur canones et ritus administrandi sacramenta, variarum benedictionum formulae, aliaque omnibus animarum curam gerentibus, necessaria aut perutilia*, Gent 1850, 4-250-1 p.

Pastorale Dioecesis Gandavensis ad normam Ritualis Romani iussu Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Ludovici-Josephi Delebecque editum, Gent 1856, IV-314 p.

Liber manualis sacerdotum dioecesis Gandavensis iussu ac auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Antonii Stillemans XXIV eiusdem dioecesis episcopi editus, complectens varios textus fidelibus praelegendos, exercitia praestantiora pietatis, indulgentiis ditata populoque proponenda necnon addita ad Statuta diocesana, Gent 1898, 2-138-16 p.

Liber manualis sacerdotum dioecesis Gandavensis iussu et auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Antonii Stillemans XXIV eiusdem dioecesis episcopi editus. Pars altera, Gent 1903, 2-114 p.

en een derde in 1899. Daarnaast werd nog een tekstuitgave ontdekt die de titel draagt : *Supplementum ad prima editionem Statutorum Diocesis Leodiensis*. Hierin werden alle wijzigingen en aanvullingen verzameld, die van 1851 tot 1889 door de vergadering van de dekens aan de statuten werden aangebracht (23). Na de Eerste Wereldoorlog verschenen de nieuwe statuten in 1924 (24).

Diocees Namen :

Voor het bisdom Namen werd slechts een kleine bundel ontdekt met als titel : *Acta et Statuta Synodi Dioecsanæ Namurcensis anni 1867*. Dezelfde tekst werd met dezelfde titel opnieuw uitgegeven in 1885. Er werd enkel "*Editio nova*" aan toegevoegd. In 1925 verschenen van de hand van Mgr. Heylen nieuwe statuten (25).

B. Kerkprovincie Kamerijk.

Diocees Kamerijk :

Voor het bisdom Kamerijk werd een uitgave der statuten daterend uit 1895 teruggevonden. Mgr. Sonnois heeft er echter voor gezorgd dat de teksten der vroegere statuten duidelijk herkenbaar zouden blijven. De basistekst bestaat dan ook uit de statuten zoals ze in het dioceesaan concilie van september 1852 werden opgesteld. Deze tekst werd op 4 november 1855 door Mgr. Régnier gepromulgeerd.

(23) *Animadversionum in Statutorum Specimen Disquisitio*, Luik 1849, 1-215 p.
Statuta Diocesis Leodiensis in Synodo Dioecsanæ Promulgata anno 1851, Luik 1851, L-425 p.

Statuta Diocesis Leodiensis in Synodo Dioecsanæ Promulgata anno 1851. Editio secunda, Luik 1866, XXXI-308 p.

Supplementum ad primam editionem Statutorum Diocesis Leodiensis, referens decreta et commentaria in synodalibus congregationibus ab anno 1851 ad annum 1889 lata et proposita, Luik 1889, 31 p.

Statuta Diocesis Leodiensis in Synodo Dioecsanæ Promulgata anno 1851. Editio tertia, Luik 1899, XXXI-435 p.

(24) *Statuta Diocesis Leodiensis in Synodo dioecsanæ promulgata anno MCMXXIV*, Luik 1924, XXIII-191 p.

(25) *Acta et Statuta Synodi Dioecsanæ Namurcensis anni 1867*, Namen 1867, 126 p.

Acta et Statuta Synodi Dioecsanæ Namurcensis anni 1867. Editio nova, Namen 1885, 120 p.

Statuta Synodalia Diocesis Namurcensis Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Thomæ Ludovici Heylen auctoritate edita, Namen 1925, XXX-175 p.

De aanvullingen die tijdens de diocesane synode van september 1872, bij de statuten van 1855 werd gevoegd, werden in een afzonderlijk deel bij de tekst opgenomen. En ten slotte werden de nieuwe bemerkingen van Mgr. Sonnois in een speciaal lettertype gedrukt (26). Aldus kan men gemakkelijk uitmaken of een bepaalde tekst uit 1855, 1872 of 1895 stamt.

JAARLIJKSE BIECHT EN PAASCOMMUNIE

De statuten en het *Pastorale*, door Mgr. Boussem in samenwerking met de dekenen opgesteld, bevatten de voorschriften omtrent de jaarlijkse biecht en paascommunie, zoals ze voor de eerste maal opnieuw werden gepreciseerd in het heropgerichte bisdom Brugge (27). De tekst van het *Pastorale* was ontleend aan het *Rituale Romanum* van Paulus V (28). Mgr. Boussem bracht echter enkele herschikkingen en wijzigingen aan in de tekst. Deze veranderingen zijn belangrijk. Zij geven ons een beter inzicht in de bedoelingen van de opsteller en laten vermoeden in hoeverre hij werkelijk meende dat het voorschrift in toepassing moest worden gebracht.

De voornaamste punten uit de tekst van het *Pastorale* zijn (29) :

(26) *Statuta Synodalia Archidioceseos Cameracensis. Ab Illustrissimo ac Reverendissimo D.D. Renato-Francisco Régnier, Archiepiscopo Cameracensi edita. Auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi D.D. Stephani-Mariae-Alphonsi Sonnois, Archiepiscopo Cameracensi typis tertio mandata*, Kamerijk 1895, 275 p.

(26) *Statuta Synodalia Archidioceseos Cameracensis*, 1895, pp. 5-12.

(27) Een aantal documenten die hebben gediend ter voorbereiding der statuten, bevinden zich op het Archief van het Bisdom te Brugge in bundel B 173/bis. Slechts drie stukken, alle uit 1838-1839, komen voor ons onderwerp in aanmerking. Het eerste is een nota van onderdeken De Wilde (pastoor te Pittem) en bevat enkele suggesties ontleend aan de *Instructio Pastoralis* (1768) van Mgr. de Wavrans, bisschop van Ieper. De twee andere, respectievelijk van pastoor De Bruyne (Izegem) en pastoor Nuytten (Oostroosbeek) bestaan uit enkele opmerkingen over het noteren van de namen der biechtelingen bij de paasbiecht, het uitdelen van biechtbriefjes (*schedulae*) en de biechtpenning. Deze documenten zullen worden aangewend wanneer over de punten waarvan kwestie, gesproken wordt.

(28) Het *Rituale Romanum* werd uitgegeven door paus Paulus V (apostolische brief : *Apostolicae Sedi*, 17 juni 1614) ter vervanging van het oude *Liber sacerdotalis* van Leo X (1523). Zie : *Dictionn. de Droit canonique*, dl. VI, kol. 549. Het *Rituale Romanum* dat in deze studie werd gebezigd, dateert uit 1615 en werd te Rome uitgegeven.

(29) Zie tekst volgende bladzijde.

Elke gelovige die de jaren der discretie heeft bereikt, moet minstens eenmaal per jaar zijn zonden biechten bij de "eigen priester" en rond Pasen communiceren (30). De clerus zal waken over de stipte vervulling van deze plichten en daartoe een *Liber status animarum* aanleggen, waarin de namen der parochianen staan opgetekend. Degenen die na het octaaf van Pasen hun paasplicht nog niet hebben vervuld, moet de pastoor herhaaldelijk vermanen. Blijven ze hardnekkig dan zal hij hun namen aan de bisschop (*Ordinarius*) bekend maken. Gelovigen uit andere parochies dient hij naar de eigen parochieherder te verwijzen.

De tekst in het *Pastorale* :

De woorden die door Mgr. Boussen zijn toegevoegd aan de tekst van het *Rituale Romanum* staan tussen "...". De woorden die zijn weggelaten tussen (...).

De Communione Paschali (31).

I Curet (autem) parochus ut in quadragesima per se vel per alios concionatores populo opportune denuntietur constitutio Concilii Lateranensis sub Innocentio III., quae sic habet :

II Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis pervenerit, omnia sua "solus" peccata confiteatur fideliter, saltem semel in anno, proprio sacerdoti, et iniunctam sibi poenitentiam studeat pro viribus adimplere, suscipiens reverenter ad minus in Pascha Eucharistiae Sacramentum, nisi forte de consilio proprii sacerdotis, ob aliquam causam, ad tempus ab eius perceptione duxerit abstinendum : alioquin et vivens ab ingressu Ecclesiae arceatur, et moriens christiana careat sepultura.

III (Dabit quoque operam parochus, quoad eius fieri potest, ut in ipso die sanctissimo Paschae communicent, quo die ipse per se nisi legitime

(30) De juiste leeftijdsgrens der jaren van discretie is volgens Mgr. Boussen moeilijk te bepalen. Zij ligt echter - zo meent hij - tussen tien en twaalf jaar, *Pastorale Brugense*, 1838, tit. XII, *De prima puerorum communionem*, nr. 2, in : Coll. Epist. Pastor. Dioc. Brug., dl. II, p. 217. Op 18 november 1910 werden de voorschriften van het decreet *Quam singulari amore* (8 augustus 1910) door Mgr. Waffelaert aan de clerus van het bisdom meegedeeld. De leeftijd voor de eerste communie werd bepaald op zeven jaar. De ouders en degenen die belast zijn met het godsdienstondericht, hebben echter het laatste woord in de beslissing of een kind geschikt is of niet, WAFFELAERT, 18 november 1910, *Coll. Ep. Past. D. Brug.*, dl. XIX, pp. 128-131. De leeftijd der plechtige communie werd vastgesteld op elf jaar, *Congreg. Archyepresb.*, 30 mei 1911, art. I, in : *Coll. Ep. Pastor. Dioc. Brug.*, dl. XIX, p. 179.

Met de "eigen priester" werd oorspronkelijk de parochiepastoor bedoeld. Zie : *Dict. de Théol. Cath.*, dl. III, kol. 908-9 en *Dict. de Droit Can.*, dl. IV, kol. 47-48.

(31) *Pastorale Brugense*, tit. XI *De Communione Paschali*, in : CEPB., dl. II, pp. 216-217. *Rituale Romanum Pauli V*, 1615, *De Communione Paschali*, pp. 66-67.

impediatur, parochiae suae fidelibus hoc sacramentum ministrabit.) Alienae vero parochiae fideles ad proprium parochum remittet, praeter peregrinos et advenas et qui certum domicilium non habent : quibus ipse sacram praebit Communionem, si ad illam accesserint rite parati : (vel ubi est ea consuetudo, eos ad Cathedralis Ecclesiae Parochus remittet. In caeteris vero servabit ea quae in libro de statu animarum, ut infra, praescribuntur.)

IV Aegrotis quoque parochianis (oorspr. : parochialibus) etiamsi communionem extra praescriptos Paschales dies sumpserint, in Paschalibus diebus illam deferet et ministrabit.

De canon 21 van Lateranen (1215) eiste dat al wie zijn jaarlijkse biecht bij een andere dan de "eigen priester" wilde spreken, hiervoor eerst toelating moest vragen aan de eigen priester (32). In het *Rituale Romanum* van Paulus V werd hierover niet meer gerept. Het Brugse *Pastorale* schrijft hier evenmin iets voor. De tekst der statuten brengt echter klaarheid. Hierin werd uitdrukkelijk bepaald dat elke biechtvader die gedurende de paastijd een biechteling krijgt uit een andere parochie, deze een *testimonium* zal meegeven dat aan de eigen pastoor moet worden getoond (33). Aan deze verplichting is nogmaals herinnerd door Mgr. Malou in de door hem hernieuwde uitgave der statuten in 1854 (34). Eveneens door Mgr. Faict in 1890 (35).

Tijdens de beraadslagingen van bisschop en dekenen over de teksten van het *Pastorale* en de statuten was het probleem van de controle op de jaarlijkse biecht ook ter sprake gekomen. In de bundel documenten die op deze besprekingen betrekking hebben, vinden we twee teksten terug die handelen over de paasbiecht. De teksten zijn van pastoor Nuytten, uit Oostroosbeek, en van pastoor De Bruyne, uit Izegem, die beide een tegenovergesteld standpunt verdedigen (36). Het ging er in de discussie blijkbaar om of men het toezicht op de paasbiecht best zou uitoefenen door de namen van de

(32) "...Si quis autem alieno sacerdoti voluerit iusta de causa sua confiteri peccata, licentium prius postulet et obtineat a proprio sacerdote, cum aliter ille ipsum non possit absolvere vel ligare." Uitg. in : DENZINGER, nr. 437.

(33) BOUSSEN, *Statuta dioc. Brug.*, Pars I, tit. III, art. III, par. 1 : "...Notent hac occasione confessarii, ut poenitentibus sibi tempore paschali confitentibus, testimonium dent institutae confessionis, proprio parochi exhibendum."

(34) MALOU, *Stat. dioc. Brug.*, 1854, Pars I, tit. III, art. III, par. 1, pp. 75-76 : "Porro confessarii hic monendi sunt, ut poenitentibus alienae parochiae, sibi tempore paschali confitentibus, testimonium dent institutae confessionis proprio parochi exhibendum."

(35) FAICT, *Stat. dioc. Brug.*, *ibidem*, pp. 79-82, zelfde tekst.

(36) Beide documenten bevinden zich in het dossier van deken Simons (Tielt) BAB., B, 173/bis. Zij hebben gediend voor de dekanale vergadering van 29 mei 1838. De tekst van deze documenten wordt in bijlage gegeven.

biechtelingen te vragen, als zij hun jaarlijkse biecht spraken, of door het overhandigen van een briefje in de biechtstoel of bij het ontvangen van de paascommunie. Deze gewoonte om paasbriefjes uit te delen schijnt in het oude bisdom Ieper in zwang te zijn geweest (37). Blijkbaar vroeg men zich nu af of men een bepaald gebruik van het bisdom Ieper zou uitbreiden tot het ganse bisdom Brugge. Zoals we verder zullen vermelden is dit ook gebeurd met het voorschrift omtrent het jaarlijkse huisbezoek.

Pastoor Nuytten keurt het vragen van de namen der biechtelingen af, omdat dit, volgens hem, aanleiding geeft tot het verzwijgen van zware zonden en aldus een heiligschennende biecht tot gevolg heeft. De opwerping dat als men de namen niet meer zou vragen, sommigen hiervan gebruik zouden maken om zich aan de paasbiecht te onttrekken, weerlegt hij in drie punten. Ten eerste kan men, zo beweert hij, een even goede controle bekomen door een biechtbriefje te geven. Ten tweede kunnen degenen die de biecht willen ontduiken, altijd zeggen dat ze in de naburige stad te biechten geweest zijn. Ten derde zouden mensen die zoveel weerzin hebben van de biecht misschien ook beter hun pasen niet houden. Men kent hen immers op de parochie en na een tijd komen ze door gewetenswroeging wel tot inkeer. En Nuytten voegt er aan toe dat zijn opmerkingen des te meer aandacht verdienen daar de bisschop er blijkbaar ijverig naar streeft de heiligschennende biechten uit te roeien.

Pastoor De Bruyne verdedigt een tegenovergestelde opinie. Vooreerst zegt hij dat hij persoonlijk geneigd is om de *biechtpenning*, dat is het gebruik waarbij de gelovige bij het spreken van de paasbiecht een zeker bedrag aan de biechtvader overhandigt, af te schaffen. Maar gezien de precaire financiële situatie van bijna alle onderpastoors en ook van sommige pastoors, wenst hij dat er aan de bestaande toestand niets veranderd wordt. Hij is ook van mening dat het noteren van de namen der biechtelingen niet mag afgeschaft worden. De vrees voor heiligschennis bij de biecht ontzenuwt hij door er op te wijzen dat ook wanneer er paasbriefjes worden gegeven bij de communie of zelfs in de biechtstoel, het gevaar voor heiligschennis niet denkbeeldig is. Immers het gebeurt dat kinderen voor geld, onder een andere naam, te biechten gaan om aldus briefjes te bekomen voor de ontduikers.

Beide teksten zijn zeer interessant omdat zij de uitersten

(37) *Brugsche Vrije* van 23 mei 1848, p. 2, C, vermeldt dat het doctrinair-liberaal dagblad *Progrès d'Ypres* het gebruik der paasbriefjes een "verouderd gebruik in het vorige bisdom Yper" noemt.

aangeven waartussen men heen en weer zwalpt, de vrees voor een heiligschennende biecht enerzijds en het verlangen de paasbiecht onder een strikte controle te houden anderzijds. Mgr. Boussen heeft beide uitersten zorgvuldig tegen elkaar afgewogen en voor zijn statuten een tussenoplossing gezocht, door te bepalen dat aan de biechtelingen uit *andere parochies* een getuigschrift moest worden overhandigd. Hierdoor wilde hij vermoedelijk die vorm van ontduiking treffen die het moeilijkst te ontdekken was, terwijl hij de plaatselijke controlegewoontes onverlet liet. Wij hebben dan ook vastgesteld in onze studie over het paasverzuim in het bisdom dat men tot ongeveer 1870 nog hier en daar de namen der biechtelingen vroeg (38). Ook het gebruik om iedere biechteling een briefje te geven bleef bestaan en zou zelfs in de loop van de 19de eeuw in het ganse bisdom toegepast worden (39).

Wat de paascommunie betreft was men strikt. Zij moest in de parochiekerk ontvangen worden, want de gelovigen van andere parochies diende de pastoor naar de eigen herder terug te sturen. Vreemdelingen en anderen die geen vaste woonplaats hadden en rond Pasen in een bepaalde parochie verbleven, zouden in deze parochie hun Pasen houden als ze daartoe voldoende voorbereid waren (40). Deze eis de Pasen te houden in de parochiekerk, is nogmaals herhaald in de besluiten van de vergadering der dekens in 1875 (41).

Een korte vergelijking met de statuten van andere bisdommen toonde aan dat men te Brugge vrij behoudsgezind was. Dat wil zeggen, men aanvaardde er niet licht faciliteiten en onderwierp de gelovigen liever aan een zekere mate van controle. De statuten van het bisdom Namen van 1867 gaven geen voorschriften omtrent de jaarlijkse biecht en paascommunie. De nieuwe uitgave van 1885 evenmin. De statuten van 1851 van het diocees Luik verschaften daarentegen meer preciese inlichtingen. De gelovigen mochten hun zonden belijden bij iedere door de bisschop goedgekeurde biechtvader. Dit gold ook voor de jaarlijkse paasbiecht: "...*ita ut per eos impleatur praeceptum annuae confessionis.*" Er werd niets gezegd over een bewijs dat aan de eigen pastoor moest worden overhandigd (42). Dus hier scheen er meer vrijheid te zijn wat de biecht betreft. De paascommunie daarentegen moest gebeuren in de paro-

(38) W. ROMBAUTS, *Het Paasverzuim in het Bisdom Brugge*, pp. 48-49.

(39) *Idem*, pp. 52-54.

(40) BOUSSEN, *Past. Brug.*, tit. XI, *De Comm. Pasch.*, nr. 3, *Coll. Epist. Past. D. Brug.*, dl. II, p. 217.

(41) *Congreg. Archypresb.*, 1875, art. III, in: *Coll. Ep. Past. D. Brug.*, dl. XII, p. 264.

(42) *Statuta Diocesis Leodiensis*, Pars I, tit. IV, cap. V, nr. 2, (nr. 86,2), p. 74.

chiekerk. Op dit punt was men strikt (43). In de bundel aanvullingen op de statuten van 1851 die in 1889 verscheen, zijn geen verdere inlichtingen gevonden. Evenmin in de tweede uitgave der statuten van 1866 en de derde van 1899 (44).

Aanvankelijk scheen men te Mechelen ook te voelen voor strengheid. Het *Pastorale* van 1838 en 1852 nam de tekst van het *Rituale Romanum* over met nochtans heel wat weglatingen (45). De gelovigen moesten jaarlijks minstens eenmaal hun zonden biechten bij de "eigen priester" en de paascommunie ontvangen in de parochiekerk. De vergadering der dekens van 1845 bevestigde nogmaals dit laatste punt. De gelovigen moesten hun pasen houden in de eigen parochiekerk (46). Nochtans werd in de statuten van 1872, uitgevaardigd door Mgr. Dechamps, een lossere houding aangenomen. De pastoors zouden in de vasten, bij voorlezing van de canon van Lateranen, hun gelovigen uitleggen dat zij vrij waren te biechten bij de priester die altijd hun voorkeur had genoten "...*etiam in paschate.*" Dit uit zorg voor de gewetensvrijheid. Er werd niet gesproken over een *testimonium* (47). Evenzo mocht men, met goedvinden van de pastoor, in een andere kerk zijn pasen houden. In de aanvullingen van 1873, 1876 en 1881 zijn geen verdere inlichtingen gevonden. De nieuwe uitgave der statuten, bezorgd door Mgr. Goossens in 1892, nam de teksten van 1872 ongewijzigd over (48).

Het *Pastorale* van het bisdom Gent van 1856 bevatte geen enkel voorschrift betreffende de jaarlijkse biecht en communie. De statuten die door Mgr. Delebecque werden uitgegeven in 1847 gaven wel enkele aanduidingen. De Nederlandse vertaling van de canon van Lateranen, die men vond in de appendix bij deze statuten, verklaarde de woorden "eigen priester" als volgt : "...zynen eigen priester, dat is aen eenen wettigen biechtvader...". De gelovigen mochten dus biechten bij wie ze wilden. Er werd nergens iets gezegd over bewijzen die moesten worden voorgelegd (49). Met verlof van de eigen pastoor

(43) *Ibidem*, pars II, tit. VII, cap. V, art. III, (nr. 175,1), p. 144 : "...Deinde addant praecepto Ecclesiae non satisfieri nisi per communionem de manu proprio sacerdotis, vel delegati ab eo susceptam."

(44) *Supplementum ad primam editionem Statutorum Diocesis Leodiensis*, 1889. *Statuta Diocesis Leodiensis in Synodo diocesana promulgata anno 1851. Editio secunda*, Luik 1866. *Statuta...anno 1851. Editio tertia*, Luik 1899.

(45) *Pastorale Mechliniense*, 1852, *De Sacramento S. Eucharistiae*, p. 66.

(46) Mechelen, CA., 1845, cap. XI, in : *Syn. Mechlin. noviss.*, p. 90.

(47) *Statuta Diocesis Mechliniensis*, 1872, pas altera, tit. III, cap. VI, art. I, (nr. 263), pp. 100-101.

(48) *Ibidem*, pars altera, tit. III, cap. IV, art. X, (nr. 252), pp. 95-96.

(49) *Statuta Diocesis Gandavensis*, 1847, appendix IV, pp. 84-85.

of bisschop mochten de gelovigen ook hun pasen houden in een andere kerk (50). De statuten uitgevaardigd door Mgr. Bracq in 1877 namen de teksten van 1847 over zonder de geringste wijziging (51).

In het *Rituale* van Doornik, uitgegeven in 1858, trof men de tekst van het *Rituale Romanum* aan, weliswaar onder licht gewijzigde vorm. Er was een paragraaf ingelast waarin stond, dat de pastoor bij het begin van de vasten zijn parochianen moest aansporen hun zonden op tijd te biechten, zodat ze op waardige wijze voorbereid waren om de communie te ontvangen. Verdere verduidelijkingen zijn echter niet gevonden (52). De statuten, opgesteld in de synodes van 1882 en 1883, gaven deze wel. De pastoors zouden de gelovigen waarschuwen, bij de voorlezing van de canon van Lateranen tijdens de vasten, dat zij altijd, "...*etiam in paschate...*" vrij waren te biechten bij een biechtvader die zij zelf kozen. De bisschop wilde immers de gewetensvrijheid waarborgen (53). Waar de gelovigen hun pasen moesten houden werd niet gezegd. Men moet dus veronderstellen dat de bepalingen van het *Rituale* bleven gelden die voorschreven dat de "...*alienae parochiae fideles...*" naar de eigen herder moesten worden teruggestuurd (54). De nieuwe bewerking van 1899 veranderde niets aan deze bepalingen (55).

In het bisdom Kamerijk was men nog explicieter. Volgens de statuten, gepromulgeerd in 1855, mocht de biecht geschieden bij gelijk welke priester zowel van het eigen diocees als van een ander, op voorwaarde dat deze over de nodige volmachten beschikte om biecht te horen. Uitdrukkelijk was er hier ook bijgevoegd: zelfs in de paastijd. Meer nog, er werd met nadruk voorgeschreven dat de pastoors geen "*schedas*" mochten eisen van de gelovigen die bij een andere priester te biechten waren geweest, alvorens hen toe te laten tot de paascommunie. Dit alles om de gewetensvrijheid te waarborgen (56). De parochianen mochten eveneens met vergunning van

(50) *Ibidem*, tit. V, cap. XI, pp. 14-15.

(51) *Statuta Diocesis Gandavensis*, 1877, appendix, p. 143.

Ibidem, tit. V, cap. XI, p. 15.

(52) *Rituale Diocesis Tornacensis*, 1858, pars I, tit. V, cap. III, pp. 123-124.

(53) *Statuta Diocesis Tornacensis*, 1884, pars II, tit. III, cap. IV, (nr. 221), pp. 65-66.

(54) *Rituale Diocesis Tornacensis*, 1858, pars I, tit. V, cap. III, pp. 123-124.

(55) *Statuta Diocesis Tornacensis*, 1900, pars II, tit. III, cap. IV, (nr. 233 en 234), pp. 70-71.

(56) *Statuta Synodalia Archidioceseos Cameracensis*, pars II, cap. IV, (nr. 150), pp. 95-96. Deze tekst bevat een verwijzing naar het provinciaal concilie van Reims van 1850.

de bisschop of pastoor - een vergunning "...*quae libenter et facile concedatur*" - in een andere kerk hun pasen houden. Iemand die te goeder trouw in een andere dan de eigen parochiekerk had gecommuniceerd, mocht zeker niet verontrust worden (57).

Na de eerste wereldoorlog sloten de teksten der verschillende bisdommen nauw aan bij de canones van de *Codex Iuris Canonici*. Men nam er genoeg mee dat er minstens éénmaal per jaar werd biecht, zodra men de jaren van verstand bereikt had (can. 906). Er werd niet meer gesproken over de "*proprius sacerdos*". In de Brugse en Gentse statuten werd deze canon hernomen (58). De andere bisdommen gaven geen toelichting bij dit punt.

In de Brugse statuten werd de eis om aan biechtelingen uit andere parochies een *testimonium* te overhandigen niet meer voorgeschreven. In de plaats daarvan werd aanbevolen *elke* biechteling een "biechtbriefje" of "paasbriefje" (*schedula*) te geven (59). Dit gebruik werd reeds geprezen in de besluiten der vergaderingen der dekens van 1854, 1869 en 1909 (60). De *schedulae* vervingen in de 19de eeuw geleidelijk in de praktijk het oorspronkelijke *testimonium* (61).

Wat de paascommunie betrof, werd algemeen verwezen naar de canon 859,3 waarin werd toegestaan de paascommunie in een andere dan de eigen parochiekerk te ontvangen. Weliswaar werden de gelovigen er toe aangezet in de eigen parochiekerk de paasplicht te vervullen, omdat dit meer in overeenstemming is met de geest der concilies. Wie ze ergens anders had voldaan moest a posteriori de eigen pastoor op de hoogte brengen. In de teksten van het provinciaal concilie van Mechelen, in de Mechelse, Gentse, Naamse en Luikse

(57) *Statuta Synodalia Archidioceseos Cameracensis*, pars II, tit. I, cap. VII, (nr. 172), p. 135.

(58) *Statuta Diocesis Brugensis*, 1927, lib. II, tit. I, cap. VI, art. II, pp. 95-96. *Statuta Diocesis Gandavensis*, 1924, tit. XI, cap. II, (nr. 153), p. 54.

(59) "Praxis tradendi schedulas confitentibus in ordine ad Communionem paschalem easque colligendi, nedum abrumpetur enixe commendanda est", *Stat. Dioc. Brug.*, 1927, Lib. II, tit. I, cap. VI, art. II, pp. 95-96.

(60) *Congreg. Archypresb.*, 1854, cap. XIII, *Coll. Ep. Past. D. Brug.*, dl. VIII, p. 49; *CA.*, 1869, cap. III, *ibidem*, dl. XI, p. 300; *CA.*, 1909, cap. I, *ibidem*, dl. XIX, p. 34.

(61) Volgens D. LESCOUHIER werden in het begin der 19e eeuw op sommige plaatsen de namen der biechtelingen genoteerd. Het gebruik der paasbriefjes bestond vrijwel overal tot op het einde der 19e en de eerste jaren der 20e eeuw. D. LESCOUHIER, *Geschiedenis van het kerkelijk en godsdienstig leven in West-Vlaanderen*, p. 584. Zie W. ROMBAUTS, *o.c.*, pp. 52-54.

statuten werd deze laatste eis ook gesteld (62). In de Brugse daarentegen werd hij niet aangetroffen (63). In de statuten van Doornik werd er niet over de paascommunie gesproken.

TOEZICHT VAN DE CLERUS EN DENUNCIATIE

In het *Pastorale* werd vastgelegd dat het de plicht was der pastoors ervoor te zorgen dat de gelovigen hun paasplichten goed onderhielden. Het *Liber status animarum*, waarin de namen van alle parochianen stonden opgetekend, diende hen daarbij te helpen. Wie in de paastijd niet had gecommuniceerd, moest herhaaldelijk vermaand worden. Wie dan nog in gebreke bleef moest aan de bisschop worden bekend gemaakt (64). Daaruit blijkt reeds dat Mgr. Boussem wenste geïnformeerd te worden. De vraag is of de clerus dit voorschrift zou onderhouden. De tekst is immers overgenomen uit het *Rituale Romanum*. Deze paragraaf had geen enkele verandering meer ondergaan sinds de eerste uitgave van 1615. Daarom is de *titulus "De cognitione ovium"* uit de Brugse statuten van groot belang. Hierin heeft Mgr. Boussem duidelijk zijn bedoeling en verlangens kenbaar gemaakt.

De tekst in de statuten :

De ovium cognitione (65)

Ut totius gregis necessitatibus prospiciat, ac unicuique provideat proportionatam mensuram sollicitudinis, necesse est Parochum tam *generalem*, quam *specialem* ovium suarum habere cognitionem. Quare sapienter a Majoribus nostris statutum est, ut Parochi conficiant *Librum status animarum*, in quo, per vicos, domos et familias, descripti sint omnes parochiani, illorumque aetas et qualitates, cum particulari nota communicantium, confirmatorum illorumque qui tantummodo catechizantur, aut ad scholam catechisticam apti sunt. (*Statuta Brugensia sub Gulielmo Bassery*, an. 1693, Tit. IV, par. 1.) Quod quidem

(62) *Acta et Decreta Concilii Provincialis Mechliniensis quarti, Sectio disciplinaris*, tit. 7, (nr. 200), p. 104.

Statuta Diocesis Mechliniensis, 1924, pars altera, tit. I, cap. V, (nr. 286-287), p. 94.

Statuta Diocesis Namurcensis, 1923, tit. XV, (nr. 243), p. 82.

Statuta Diocesis Leodiensis, 1924, lib. II, pars I, tit. IV, cap. II, art. I, (nr. 91-92), p. 80.

(63) *Statuta Diocesis Brugensis*, 1927, lib. II, tit. I, cap. V, art. V, pp. 90-91.

(64) *Pastorale Brugense*, tit. XI, nr. II, in : *Coll. Ep. Past. D. Brug.*, dl. II, p. 216.

(65) *Statuta Dioecesis Brugensis*, lib. I, tit. III, art. III, par. 1, in : *CEPB.*, dl. II, pp. 98-99.

statutum hic renovandum et omnibus observandum duximus; dumtaxat exceptis, quorum rationes Nobis probatae iis fuerint. Circa advenas autem diligenter inquirant Parochi, novas quotannis mutationes superaddere poterunt Parochi, dum suam parochiam, peracto paschali tempore, visitant. Hanc annuam totius parochiae visitationem, iis in locis ubi etiamnum in usu est, abrumpere aut intermittere vetamus; desideramusque quamplurimum, ut per totam dioecesim laudabilis haec consuetudo, ex qua summa in gregem utilitas dimanat, introducatur. Notent hac occasione Confessarii, ut poenitentibus alienae parochiae, sibi tempore paschali confitentibus, testimonium dent institutae confessionis, proprio Parocho exhibendum.

In locis, ubi ordinatio in *Pastorali*, de *Communione paschali* n° 11 praescripta, sine notabili incommodo (67) executioni mandare non potest, saltem conficiatur et ad Secretariam Episcopatus mittatur quotannis, statuto tempore, Status sequentis formae :

Status fidelium Parochiae N, qui praecepto
Confessionis annuae et Communionis
Paschalis non satisfecerunt.

Inter pauperes	Inter cives mediae classis	Inter divites	Numerus totalis.
Circiter	Circiter	Circiter	

De belangrijkste punten van deze *titulus "De cognitione ovium"* luiden als volgt : De pastoor moet op de hoogte zijn van de geestelijke toestand der parochie. Het *Liber status animarum* zal hem hierbij helpen. Dit *Liber* dient elk jaar te worden aangevuld tijdens het huisbezoek na de paastijd. De bisschop hecht er groot belang aan dat dit huisbezoek ook in werkelijkheid gebeurt. Daarop volgt dan het gebod biechtelingen uit andere parochies in de paastijd een *testimonium* mee te geven. Vervolgens worden nog enkele verduidelijkingen betreffende de denunciatie meegedeeld. In de grotere parochies mag men er van afzien de namen der paasverzuimers door te geven. Men kan zich beperken tot het aantal verzuimers verdeeld over drie sociale klassen. In een nota legt Mgr. Bousset er nochtans de nadruk op dat dit laatste een uitzondering moet blijven.

Deze tekst verwijst naar de Brugse statuten van Mgr. G. Basséry, uit 1693. De inhoud is echter grotendeels ontleend aan de statuten van het oude diocees Ieper. Bijzonder aan de *Instructio pastoralis* (1768) van Mgr. de Wavrans, die in het begin der 19de eeuw nog een

(67)Noot in de tekst : "Illud oncommodum creditur tantum existere in majoribus quidam parochois; in aliis vero nihil vitat quominus ii qui praecepto paschali non satisfecerunt *nominatim*" (onderstreeping van Mgr. Bousset) "Ordinario deferentur : salvum tamen et intactum, in omni casu omnino maneat sacramentale Sigillum."

groot aanzien genoot. Men mag trouwens niet vergeten dat Mgr. Boussen zelf uit het oude bisdom Ieper afkomstig was. Het lag blijkbaar in zijn bedoeling bepaalde pastorale gewoonten, in voege in dit deel van het diocees dat vroeger tot Ieper had behoord, voortaan in het ganse bisdom ingang te doen vinden (67).

Mgr. Malou en Mgr. Faict, die in 1854 en 1890 een heruitgave der statuten hebben bezorgd, veranderden in geen enkel opzicht deze paragraaf "*De cognitione ovium*". Zij hernamen hierbij ook telkens het schema der sociale klassen. Ook Mgr. Waffelaert, die in veranderde tijdsomstandigheden, in 1927, de statuten opnieuw uitgaf, handhaafde deze denunciatie en het schema. Weliswaar moest men in 1927 niet meer de namen doorzenden. Voor elke parochie was het nu voldoende een schatting op te sturen, volgens de drie standen (69). Volgens de statuten van Mgr. Boussen moesten de rapporten worden ingezonden gedurende de eerste veertien dagen van de maand augustus. In 1892 werd bepaald dat men voortaan gedurende de eerste veertien dagen van mei verslag moest uitbrengen (70).

Een vergelijking maken met de statuten en documenten van andere bisdommen is hier ook nuttig. De statuten van het diocees Namen van 1867 en 1885 bevatten niets over de denunciatie der verzuimers. In het *Rituale* van Doornik werden de woorden "... *Ordinario suo denuntiet*" zelfs weggelaten (71). De statuten van 1882-1883 en die van 1899 deelden hierover niets mee. Die van Luik van 1851 en de aanvullingen van 1889 evenmin. Het *Pastorale* van het bisdom Gent schreef hieromtrent niets voor. De statuten van 1847 en 1877 verschaften evenmin aanwijzingen.

De paragraaf over de paascommunie, zoals men die aantrof in het Mechelse *Pastorale* van 1625, 1838 en 1852 was in vergelijking met deze van het *Rituale Romanum* korter en licht gewijzigd (72). Zo werden er ettelijke stukken weggelaten en de woorden "...*qui*

(67) W. ROMBAUTS, "De voorschriften omtrent de jaarlijkse biecht, paascommunie en denunciatie in de Brugse statuten van Mgr. Boussen. (1836-1840). Een voorbeeld van een heraanknopen bij de tradities van het Ancien Régime", in : *Standen en Landen*, (ter perse).

(68) MALOU, *Statuta Diocesis Brugensis*, 1854, tit. III, art. III, par. 1, pp. 74-77.

FAICT, 1890, *ibidem*, pp. 79-82.

(69) *Statuta Diocesis Brugensis*, 1927, lib. I, tit. IV, cap. III, art. VIII, p. 50.

(70) Brugge, CA., 1892, in : *CEPB.*, dl. XV, p. 280.

(71) *Rituale Diocesis Tornacensis*, 1858-1860, pars I, tit. V, cap. III, pp. 123-124.

(72) *Pastorale Mechliniense*, 1625, *De S. Eucharistiae Sacramento*, pp. 53-54. Cfr. 1697, pp. 61-62, 1838, pp. 58-59 en 1852, p. 66.

propriae salutis immemores saepius admoniti non obtemperaverint, Ordinario suo denuntiet" werden vervangen door de woorden "*saepius admoniti, propriae salutis immemores praecepto huic satisfacere neglexerint eos graviter puniendos Ordinario suo denuntiet*" (73). De woorden "*graviter puniendos*" die door de opsteller van het Mechelse *Pastorale* aan de tekst van het *Rituale Romanum* waren toegevoegd, schenen het voorschrift nog te verstrengen. Men mag echter niet vergeten dat men hier te doen had met een tekst die minstens dateerde uit 1625 en die klakkeloos was overgenomen in de *Pastoralia* van de negentiende eeuw, namelijk die van 1838 en 1852. Men kan zich afvragen welke betekenis de woorden "*graviter puniendos*" in de negentiende eeuw, in een totaal ander klimaat dan dat van het Ancien Régime, nog konden hebben. Men krijgt de indruk dat men hier staat voor een tekst die uit gewoonte werd overgenomen maar waarvan de concrete toepassing niet meer werd geëist. Deze indruk wordt nog versterkt, wanneer men deze tekst vergelijkt met die uit het *Pastorale Brugense* van Mgr. Boussen.

Op het eerste gezicht leunde de tekst van het *Pastorale Brugense* meer aan bij het *Pastorale* van Mechelen dan bij het *Rituale Romanum*. Immers men vond hier ook de volgende woorden: "*...saepius admoniti salutis immemores, praecepto huic satisfacere negligentes, eos Ordinario suo denuntiet*" (74). Dus dezelfde woord-schikking als in het *Pastorale* van Mechelen, en de woorden "*...non obtemperaverint*" zijn eveneens vervangen door "*...neglexerint...*". Toch een belangrijk verschil: geen spoor van het "*...graviter puniendos...*". Het leek er dus wel op alsof Mgr. Boussen deze woorden met opzet had weggelaten, omdat hij wel wist dat ze in zijn tijd geen betekenis meer hadden, maar anderzijds duidelijk heeft willen aantonen dat de denunciatie geen dode letter mocht blijven door er in zijn statuten zeer uitdrukkelijk op terug te komen (75). Men kan moeilijk aan de indruk ontkomen dat Mgr. Boussen zorgvuldig afwoog wat er in feite op het papier moest komen en dat hij wenste dat wat werd voorgeschreven ook werd onderhouden. In vergelijking daarmee doet de tekst die men aantreft in het *Pastorale* van Mechelen van 1838 en 1852 nogal formeel aan. De verslagen van de vergaderingen der dekens ten tijde van Mgr. Sterckx en de statuten in 1872 uitgegeven door Mgr. Dechamps, en vernieuwd door

(73) *Rituale Romanum*, 1615, *De communione Paschali*, pp. 66-67. *Pastorale Mechliniense*, 1625, *De S. Eucharistiae Sacramento*, pp. 53-54.

(74) *Pastorale Brugense*, 1838, tit. XI, nr. II, in: *CEPB.*, dl. II, p. 216.

(75) *Statuta Diocesis Brugensis*, 1838, tit. III, art. III, par. 1, in: *CEPB.*, dl. II, pp. 98-99.

Mgr. Goossens in 1892, repte eveneens met geen woord over de denunciatie.

Te Kamerijk had men een enigszins andere visie op de zaak. In de besluiten van de diocesane synode van 1852 vond men geen enkele aanduiding omtrent de denunciatie. In de teksten van de synode van 1872 daarentegen wel. Wanneer de paastijd verstreken was, moest de pastoor, zonder het bezoek van de deken af te wachten, aan de bisschop het getal - dus niet de namen - der paasverzuimers meedelen. Maar hierbij moest hij nog een aantal andere inlichtingen verschaffen, bijvoorbeeld of het er meer of minder waren dan het vorige jaar, met welke prediking of geestelijke oefeningen hij zijn gelovigen had voorbereid, welke helpers hij daartoe had gezocht en in welke mate de vroomheid in zijn parochie was vermeerderd of verminderd vooral in de vastentijd en de paastijd (76). Het lijkt er dus op dat het hier niet gaat om een denunciatie van de paasverzuimers in de strikte zin van het woord, maar eerder om een rapport over de morele situatie van de parochie.

Na de eerste wereldoorlog was er noch te Mechelen, noch te Gent, Doornik, Namen of Luik sprake van denunciatie der paasverzuimers. Te Brugge echter wel. De pastoors mochten niet vergeten, zo schreven de statuten, tijdens de eerste veertien dagen van mei het aantal der verzuimers door te geven aan het bisdom. Weliswaar dienden de namen nu niet meer vermeld te worden. Alle parochies mochten voortaan hun rapport inzenden opgemaakt volgens het scheme der sociale klassen (77).

Het jaarlijks meedelen van de namen der verzuimers veronderstelt natuurlijk een goede kennis van de parochie. Deze kennis moest de pastoor verwerven door regelmatig de parochie te bezoeken. De neerslag van deze bezoeken zou dan worden het *Liber status animarum*. Aan de hand van dit *Liber* kon de pastoor nauwkeurig weten wie er meer dan anderen behoefte had aan zorg en aandacht en hoe deze zorg best werd aangebracht. In het bisdom Brugge vond men dit *Liber status animarum* voorgeschreven in twee teksten. De eerste was in het *Pastorale*, waar dit boek eerder gezien werd in het licht van het paasverzuim (78). De tweede plaats was in de statuten, waar het in een meer algemeen perspectief werd voorgesteld, namelijk de nauwkeurige kennis van de parochianen (79). De

(76) *Statuta Archidioeceseos Cameracensis*, 1895, Pars altera, cap. I, par. 5, p. 216.

(77) *Statuta Diocesis Brugensis*, 1927, lib. I, tit. IV, cap. III, art. VIII, p. 50.

(78) *Pastorale Brugense*, tit. XI, nr. 2, in : *CEPB.*, dl. II, p. 216.

(79) *Statuta Diocesis Brugensis*, tit. III, art. III, par. 1, in : *CEPB.*, pp. 98-99.

statuten schreven eveneens voor dat dit *Liber* nauwkeurig moest worden bijgehouden. Dit kon gebeuren tijdens het jaarlijks huisbezoek na de paastijd (80).

Deze beide voorschriften, het *Liber status animarum* en het jaarlijks huisbezoek, werden bevestigd door Mgr. Malou in 1854 en Mgr. Faict in 1890, toen zij de statuten van Mgr. Bousson opnieuw uitgaven (81). Het is wel de moeite waard even aan te stippen dat door Mgr. Malou een lichte wijziging werd aangebracht aan de tekst over het *Liber status animarum*. In de plaats van de woorden "...in quo...descripti sint omnes parochiani, illorumque aetas et qualitates..." vond men in de uitgave van Mgr. Malou "...ita ut illorum aetas, conditio et christiana pietas..." Er werd hier dus duidelijk bepaald dat het *Liber* niet mocht beperkt worden tot een adresboek. De versie van Mgr. Malou is overgenomen door Mgr. Faict in 1890.

De besluiten van een aantal prosynodale vergaderingen beklemtoonden eveneens deze beide voorschriften. Over het *Liber status animarum* werd gehandeld in de vergaderingen van 1866, 1867, 1869 en 1919 (82). Over het huisbezoek vond men inlichtingen in de teksten van 1867, 1869 en 1903 (83). In de vergadering der dekens

(80) *Statuta Diocesis Brugensis*, tit. III, art. III, par. 1, in : *CEPB.*, pp. 98-99.

(81) *Statuta Diocesis Brugensis*, 1854, tit. III, art. III, par. 1, pp. 74-77. *Ibidem*, 1890, pp. 79-82.

(82) Brugge, *CA.*, 1866, cap. XI, in : *CEPB.*, dl. XI, p. 141.

Brugge, *CA.*, 1867, cap. III, in : *CEPB.*, dl. XI, p. 178.

Brugge, *CA.*, 1869, cap. III, in : *CEPB.*, dl. XI, p. 300.

Brugge, *CA.*, 1919, cap. XIII, in : *CEPB.*, dl. XX, pp. 145-146.

In dit verband deden we een interessante ontdekking in het archief der O.-L.-Vrouwparochie te Kortrijk. Er werd een register aangetroffen dat de naam draagt *Status animarum in paroecia :, Sectio :* Het werd gedrukt in 1910 bij Beyaert te Brugge. Het boek bevat verscheidene rubrieken die moeten ingevuld worden. Voorop komen 8 bladzijden met de volgende hoofdingen : *Aegroti visitandi, via seu vicus*, nr. ... Vervolgens eveneens 8 bladz. met *Vere pauperes adiuuandi, via seu vicus*, nr. ... Daarna volgen 800 bladz. om de families te noteren. Voor elk huis worden 2 bladz. gebruikt, zodat het register 400 huizen kan beschrijven. De rubrieken die moeten worden ingevuld, zijn : *Nomen viae seu vici, Domus nr. ..., Nomen Familiae, Praenomen, Nativitatis locus, annus, mensis, dies, Functio seu opificium, Opinio politica : C.L.S.D. (Catholica, Liberalis, Socialista, Dubia) Suffragiorum numerus : legisl., prov., comm. An paschat vel non paschat ? An missat vel non missat ? Domus proprietarius en Animadversiones*. Het geheel wordt besloten met een gedrukte tabel waarin de kwantitatieve gegevens moesten worden samengevat. Jammer genoeg was het register niet ingevuld. Het bewijst echter wel dat het *Liber Status animarum* een beeld moest geven van de geestelijke toestand der parochie. Zie W. ROMBAUTS, *o.c.*, pp. 10-11.

(83) Brugge, *CA.*, 1867, cap. IV, in : *CEPB.*, dl. XI, p. 178.

Brugge, *CA.*, 1869, cap. III, in : *CEPB.*, dl. XI, p. 300.

Brugge, *CA.*, 1909, cap. I, in : *CEPB.*, dl. XIX, p. 34.

van 1900 werd ook vastgelegd dat van dan af iedere pastoor moest beschikken over een *Liber memorialis*. Hierin zou alles wat het leven en eventueel ook de geschiedenis der parochie aanging, opgetekend worden. Ook de *Status animarum*, dat wil zeggen het aantal verzuimers diende te worden genoteerd. Bij het bezoek van de bisschop of deken zouden dezen het boek ter inzage krijgen voorgelegd (84). In de besluiten van de synode der dekens van 1910 kwam men nogmaals terug op dit boek, en deelde men mee dat er een nota moest worden bijgevoegd over de *opera parochialia*, zoals de broederschappen, werken voor de katholieke scholen enz. (85).

In andere bisdommen was men wat het huisbezoek of het *Liber status animarum* betreft ofwel minder veeleisend ofwel minder precies. De statuten van Namen van 1867 en 1885 bevatten geen enkele aanwijzing. Voor het bisdom Luik beschikte men over een merkwaardig document, getiteld : *Animadversionum in Statutorum Specimen Disquisitio*. Het is verschenen in 1849 en bestond uit een proeftekst voor het opstellen van statuten, met daarbij de aanmerkingen gemaakt door de clerus van het bisdom. Proeftekst en aanmerkingen samen werden dan opnieuw voorgelegd aan de clerus. Uit dit werkdocument zijn dan ten slotte de statuten van 1851 van het bisdom Luik gegroeid. In deze proef werden een aantal bezwaren aangevoerd tegen het *Liber status animarum* (86). Het gevolg was dat de statuten in 1851 de pastoors niet verplichtten zulk een *Liber* op te stellen, maar het wel warm aanbevolen. Men kon in de tekst bijna de teleurstelling van de bisschop lezen wanneer hij zich moest beperken tot de formule : "...*non possumus non suadere*" (87). Het huisbezoek werd ook hier opgelegd. Onmiddellijk na zijn aankomst in de parochie zou de pastoor een bezoek brengen aan zijn parochianen. Elk jaar, minstens om de twee jaar, moest hij dit opnieuw doen en wel na de paastijd (88). In de aanvullingen op deze statuten, verschenen in 1889, werden geen verdere richtlijnen meer ontdekt.

Te Mechelen was het *Liber status animarum* reeds opgelegd in het *Pastorale*. Er is reeds op gewezen dat het hier gaat om een tekst die onveranderd is overgenomen uit het Ancien Régime (89). In de statuten van Mgr. Dechamps vond men hetzelfde voorschrift terug,

(84) Brugge, CA., 1900, cap. V, in : *CEPB.*, dl. XVIII, p. 177. "Singulis annis inscribatur status animarum, qualis ad Episcopum transmitti debet..."

(85) Brugge, CA., 1910, cap. VIII, in : *CEPB.*, dl. XIX, p. 99.

(86) *Animadversionum in Statutorum Specimen Disquisitio*, art. 38, p. 76 en art. 95, p. 208.

(87) *Statuta Diocesis Leodiensis*, pars II, tit. XI, cap. IV, nr. 8, (nr. 320), p. 234.

(88) *Ibidem*, pars I, tit. III, cap. I, art. III, (nr. 57 en 58), pp. 51-52.

(89) *Pastorale Mechliniense*, 1625, pp. 53-54; 1967, pp. 61-62; 1838, pp. 58-59; 1852, p. 66. Zie ook pp. 119-121.

alhoewel enigszins gemilderd. Immers de tekst luidde als volgt : "... *Ideo ubicumque fieri potest, parochi satagant conficere Librum Status Animarum, iuxta methodum Ritualis Romani...*". Over het huisbezoek werd niets anders gezegd dan dat de nieuw aangekomen parochianen moeten worden opgezocht (90). De statuten van 1892 veranderen niets aan deze voorschriften (91).

Het *Pastorale* van het bisdom Gent van 1856 deelde niets mee omtrent het *Liber status animarum* of het huisbezoek. In de statuten van 1847 schreef Mgr. Delebecque voor dat de pastoors een dergelijk *Liber* moesten bezitten, naar het voorbeeld van het *Rituale Romanum*. Maar hij scheen deze regel weer enigszins te beperken door er aan toe te voegen : "...*saltem pro illis qui praecepto paschali non satisfaciunt aut notabili vitio sunt infecti...*". De pastoors moesten de parochianen bezoeken om dit boek te kunnen opstellen (92). In 1877 nam Mgr. Bracq deze tekst over maar verduidelijkte hoe het bezoek diende te gebeuren. Gedurende het eerste jaar na hun benoeming moesten de pastoors een rondgang maken in de parochie en daarna "*tempore opportuno*". Er kwam nog een nieuwe eis bij. Voortaan moet elke parochie ook beschikken over een *Liber memorialis*, waarin alles zou worden aangetekend wat nodig en nuttig is voor de opvolgers (93).

Het *Rituale* van Doornik achtte een *Liber status animarum* zeer nuttig voor een goed bestuur van de parochie, maar er was geen verplichting : "*Confectio etiam libri Status animarum...etsi non praescribatur, multum tamen commendatur...*" (94).

In de statuten van 1882-1883 werd het eveneens aangeraden : "*Perutile est etiam conficere...*". Er kwamen ook best nota's in over de vroomheid (*pietate*) van de gelovigen. Het huisbezoek werd opgelegd maar er werd niet bijgevoegd wanneer en hoe dikwijls het diende te gebeuren (95). In dit bisdom hechtte men nogal veel belang aan het *Liber memorialis*. Het zou bestaan uit niet minder dan tien kapitels. In het zevende hoofdstuk moest onder meer ook worden aangetekend hoeveel parochianen hun paasplicht hadden vervuld en het aantal van degenen die tijdens de Gedurige Aanbidding ter Heilige

(90) *Statuta Diocesis Mechliniensis*, 1872, pars I, tit. II, cap. II, art. VII, (nr. 79), p. 33.

(91) *Ibidem*, 1892, pars prior, tit. II, cap. II, art. VIII, p. 33.

(92) *Statuta Diocesis Gandavensis*, 1847, tit. XVI, cap. IX, pp. 57-58.

(93) *Statuta Diocesis Gandavensis*, 1877, tit. XVI, cap. IX, p. 58.

(94) *Rituale Diocesis Tornacensis*, 1858-1860, pars I, tit. IX, cap. I, par. 1, nr. 3, p. 240, en cap. VII, p. 266.

(95) *Statuta Diocesis Tornacensis*, 1882-1883, pars I, tit. III, (nr. 64), p. 24. *Ibidem*, 1899, p. 25.

Tafel waren genaderd (96). In de vernieuwde uitgave van 1899 werden al deze teksten hernomen. Er was echter een nogal speciale wijziging te vinden in de tekst over het *Liber status animarum*. Het woordje *pietate* was weggelaten, maar in de plaats daarvan kwam er een voetnota waarin nog een bijzonder boekje werd vernoemd, bestemd voor de meer delicate inlichtingen: "*Liber peculiaris habeatur in quo inscribantur adnotationes secretae quas servari utile est*" (97).

In het bisdom Kamerijk was de kerkvergadering van 1852 van oordeel dat de pastoors hun parochie zodanig moesten kennen "...ut *Librum Statum animarum, prout a Rituale Romano praecipitur, describere valeant*". Daartoe zouden zij hun parochianen dikwijls en getrouw bezoeken, zodat zij ten slotte konden zeggen "...*quemadmodum bonus ille Pastor: Et cognosco meas et cognoscent me meae...*" (98). In 1872 en 1895 werden geen veranderingen aangebracht.

Na de eerste wereldoorlog sloten de statuten der verschillende bisdommen voor het *Liber status animarum*, bijna alle aan bij de canon 470, 1 van de *Codex Iuris Canonici*. In deze canon werd bepaald dat de pastoor naast de gewone doop-, vormsel-, huwelijks- en overlijdensregisters "...*etiam librum de statu animarum accurate conficere pro viribus curet...*". Toch waren er hier en daar enkele verschillen te bespeuren.

Het provinciaal concilie van Mechelen van 1920 vergenoegde zich er mee te verwijzen naar de canon 470, 1 en de pastoors aan te raden voor elke familie een afzonderlijk blad te gebruiken, waar naast de gewone inlichtingen ook moest worden genoteerd "... *quae parochia scitu sunt necessaria*" (99).

Te Brugge schreven de statuten voor dat de pastoor een *Liber status animarum* moesten bezitten en daarin ook moesten optekenen de "...*praxis vitae christianae*", zodat zij na het huisbezoek een overzicht hadden van de materiële, morele en religieuze toestand der families. Daarom zou de pastoor onmiddellijk na zijn aankomst de ganse parochie bezoeken. Hij diende dit bezoek elk jaar te herhalen, bij voorkeur in de vastentijd, en wel om de gelovigen aan te sporen hun paasplichten te volbrengen. Tijdens deze jaarlijkse rondgang zou

(96) *Ibidem*, 1882-1883, pars II, tit. VIII, (nr. 392-393), pp. 115-116.

Ibidem, 1899, (nr. 416-417), pp. 115-116.

(97) *Ibidem*, 1899, pars I, tit. III, art. III, (nr. 64), p. 25.

(98)

(98) *Statuta synodalia Archidioeceseos Cameracensis*, 1895, pars I, cap. II, par. 6, (nr. 66), pp. 47-48.

(99) *Acta et Decreta Concilii Provincialis Mechliniensis quarti*, Sectio disciplinaris, tit. II, nr. 152, pp. 88-89.

hij ook zijn *Liber status animarum* aanvullen. De parochie moest ook beschikken over een *Liber memorialis*, waarin al het nuttige werd opgetekend. Daarin moest ook een afschrift van de *Status animarum*, dat wil zeggen het aantal verzuimers, die elk jaar naar het secretariaat van de bisschop moest worden teruggestuurd, te vinden zijn (100).

Te Namen moest de pastoor naast de gewone registers ook een *Liber status animarum* bezitten dat hij "...*accurate sed summa prudentia...*" diende op te stellen. Zijn gelovigen zou hij onmiddellijk na zijn benoeming bezoeken. Dit zou hij herhalen "...*data occasione...*", bijvoorbeeld in de vasten om de gelovigen aan te zetten hun pasen te houden of bij andere gelegenheden. Een *Liber memorialis* moest eveneens worden opgesteld (101).

Te Gent werd het *Liber status animarum* ook voorgeschreven maar wij vonden er weer de bemerking bij - typisch voor het bisdom Gent - "...*praesertim circa illos qui praecepto paschali non satisfecerunt vel notabili vitio sunt infecti...*". Weliswaar was in de plaats van het woord "*saltem*" nu "*praesertim*" gekomen (102). Huisbezoek zou plaats grijpen het eerste jaar na de benoeming en verder "*tempore opportuno*". Het *Liber memorialis* was ook verplicht (103).

Te Mechelen verwees men naar de besluiten van het provinciaal concilie, die op hun beurt weer teruggingen op de canon 470,1. Het *Liber Status animarum* werd opgelegd en van groot belang geacht. Er moesten eveneens nota's worden genomen over de "...*praxis vitae christianae...*". Om zowel een algemene als een bijzondere kennis te hebben van zijn parochianen, zou de pastoor bij zijn aankomst in een nieuwe parochie alle families bezoeken. Om dit bezoek te herhalen zou hij alle gelegenheden aangrijpen, bijvoorbeeld door de zieken te gaan opzoeken, of de ouders waarvan de kinderen catechismus volgen enz. (104).

In het bisdom Luik moest elke pastoor eveneens over een *Liber status animarum* beschikken. Hier ook diende voor elke familie een afzonderlijk blad te worden gebruikt, waarop "...*iuxta nomen parentum et librorum adnotentur quae parochi sunt scitu necessaria...*". Een pastoor die benoemd werd zou gans de parochie

(100) *Statuta Diocesis Brugensis*, 1927, liber I, tit. IV, cap. III, art. VI en VIII, (nr. 61 en 67), pp. 42-43 en 49-50.

(101) *Statuta Diocesis Namurcensis*, 1925, tit. IV (nr. 87, 91 en 95), pp. 31-32 en 35-36.

(102) Zie pagina

(103) *Statuta Diocesis Gandavensis*, 1924, tit. III, cap. I, (nr. 35-36), pp. 14-15.

(104) *Statuta Diocesis Mechliniensis*, 1924, pars prior, tit. II, cap. III, (nr. 108, 109, 114 en 115), pp. 42-43.

bezoeken en dit moest zo gebeuren "...ut paulatim de grassantibus abusibus inimicitii et scandalis certior fiat...". Het huisbezoek elk jaar te herhalen werd zeer aanbevolen. Een goede gelegenheid, zo zegden de statuten, was bijvoorbeeld de omhaling van de *denarium S. Petri*. Een *Liber memorialis* moest ook te vinden zijn in de archieven van de parochie (105).

Te Doornik ten slotte werd het opstellen van een *Liber status animarum* zeer nuttig geacht : "... perutile est...". Ook hier zou de "...fidelitas religiosa..." worden genoteerd. Wat het huisbezoek betrof, werd er niets anders voorgeschreven dan dat de pastoors hun parochianen "*opportune*" moesten bezoeken (106). Het *Liber memorialis* was hier tamelijk ruim opgevat en bevatte niet minder dan tien hoofdstukken, die trouwens dezelfde waren als deze vermeld in de statuten van 1899 (107).

BESLUIT

Uit het onderzoek blijkt dat gedurende de 19de eeuw in de ogen van de Belgische hiërarchie en clerus de jaarlijkse biecht en paascommunie een belangrijke plaats blijft innemen in het geheel der godsdienstbeleving. Zeker speelt daarin mee de eerbiedwaardigheid van deze traditie die teruggaat tot de concilies van Lateranen (1215) en Trente (1545-1563). De sancties die in Lateranen waren vastgesteld - uitsluiting van bepaalde sacramenten en weigering der kerkelijke begrafenissen - onderstreepten het bijzonder karakter van deze plichten.

Tijdens de intense conciliaire activiteit in onze gewesten na Trente en de nieuwe indeling der bisdommen, werden alle voorschriften hieromtrent nogmaals gepreciseerd. De normen der 19de eeuw knopen aan bij de traditie vastgelegd in de teksten van het Ancien Régime. De visie van Brugge verschilt in wezen niet van die der overige bisdommen. Toch zijn een aantal bijkomende bepalingen en controlemaatregelen eigen aan het bisdom Brugge. Zij tonen het meer behoudszinnig karakter van dit diocees aan gedurende de 19de

(105) *Statuta Diocesis Leodiensis*, 1924, lib. I, tit. III, cap. IV en V, (nr. 48, 49 en 50), pp. 42-43.

(106) *Statuta Diocesis Tornacensis*, 1925, pars I, tit. II, cap. III, art. III, (nr. 61), p. 19.

(107) *Ibidem*, pars II, tit. VIII, cap. III, (nr. 386 en 387), p. 91.

en het begin der 20ste eeuw.

Zo wordt bijvoorbeeld te Brugge het parochiaal karakter der paasplichten sterker beklemtoond. In de overige Belgische bisdommen neemt men omstreeks 1850 de tendens waar meer vrijheid te laten bij het kiezen van een biechtvader voor de jaarlijkse biecht en van de plaats om zijn pasen te houden. Te Brugge blijft men er daarentegen op staan dat de jaarlijkse biecht bij de priester der parochie de gewone regel is en de paascommunie zeker in de parochiekerk moet ontvangen worden.

Tevens handhaaft men in Brugge een scherper toezicht van de clerus op het vervullen van deze beide plichten. Hiertoe wordt aan de parochieclerus een aantal controlemiddelen aan de hand gedaan, als het *testimonium*, het *Liber status animarum* en het huisbezoek. Aan de parochiepriesters stelt men betreffende het *Liber status animarum* en het huisbezoek hogere eisen dan in de andere bisdommen. Hier is de invloed te bespeuren der traditie van het oude bisdom Ieper. Mgr. Boussen die zelf uit dit diocees afkomstig was, wenste deze gebruiken te zien overnemen over het gehele bisdom Brugge.

Het sterkst treedt die behoudende en strenge richting van het diocees wel aan de dag in het handhaven der denunciatie. Hierover wordt na 1850 niet meer gesproken in de bisdommen Namen, Doornik, Luik en Gent. Ze wordt alleen bewaard in Mechelen en Brugge, met dit verschil dat er alle reden bestaat om te geloven dat de verplichting te Mechelen een dode letter bleef, louter een overnemen van vroegere voorschriften, terwijl ze te Brugge nog werkelijk ernstig wordt toegepast. Alleen wordt de praktijk ervan geleidelijk aangepast. Waar de *denunciatio* in de kleinere parochies, waar de pastoors nog verondersteld worden al hun gelovigen persoonlijk te kennen, in haar vroegere gestrengheid behouden blijft met vermelding van de naam der verzuimers, mag hiervan in de grotere parochies worden afgeweken. De namen mogen hier achterwege blijven. De pastoor mag zich tevreden stellen met een schatting van het aantal verzuimers, verdeeld over de drie maatschappelijke klassen. Men sluit hier aan bij het reeds oude gebruik der denunciatie, waaraan in onze gewesten nieuw leven werd ingeblazen door de bestrijding der opkomende Hervorming. In het bisdom Ieper werd ook in de 18de eeuw de denunciatie nog voorgeschreven. Het feit echter dat Mgr. Boussen toestaat in de grotere parochies het schema der sociale klassen te gebruiken, wijst erop dat de denunciatie voortaan eerder een informatief dan een iuridisch karakter krijgt.

Na de Eerste Wereldoorlog vertonen de statuten der bisdommen meer overeenkomst. Dit onder invloed van de *Codex Iuris Canonici* die in 1917 verscheen. Toch blijft Brugge een aantal traditionele

elementen bewaren, zij het dan in gemilderde vorm : de aanbeveling van het biechtbriefje, *schedula*, dat geleidelijk het *testimonium* had vervangen, en de denunciatie zijn daarvan een voorbeeld. Voortaan mag echter iedere pastoor zich beperken tot de opgave van het aantal verzuimers verdeeld over de drie maatschappelijke standen. Hiermede wordt deze denunciatie definitief ontdaan van haar oorspronkelijk juridisch karakter en wordt ze gereduceerd tot een louter informatief gebeuren.

In de landelijke parochies werden deze controlemaatregelen blijkbaar zonder al te veel tegenstribbelen aanvaard. De clerus deed huisbezoeken, vermaande de nalatige parochianen en hield er een oogje op of de beloften van beterschap werden nagekomen (108). Daarentegen schijnt er in de steden reeds vroeg protest te zijn gerezen. Enkele documenten illustreren dit voortreffelijk (109).

Zo signaleert het radikaal-liberale *Brugsche Vrye* in mei 1848 dat het doktrinair-liberaal dagblad, *Progrès d'Ypres* zich "...*verzet (zich sterk) tegen het verouderde gebruik in het vorig bisdom Yper, volgens hetwelk den clergé de paeschbriefjes van alle huisgezinnen wederom bezig is met aftehalen...*" (110). En het blad vraagt met nauw verholen leedvermaak wat P. Lebrocqy van *La Patrie* daar zal op antwoorden. Ook werpt een ingezonden brief uit Ieper aan het *Brugsche Vrye* helder licht op concrete toestanden (111).

Te Ieper schijnt de onderkoster der St.-Maartenskerk op een bepaald ogenblik getracht te hebben een aantal paasbriefjes te stelen om ze tegen klinkende munt te verkopen. Hij werd hierbij betrapt en

(108) W. ROMBAUTS, *Het Paasverzuim in het Bisdom Brugge (1840-1911)*, pp. 27-55.

(109) Deze beide documenten werden ons welwillend ter beschikking gesteld door Dr. R. VAN EENOO.

(110) *Brugsche Vrye*, 23 mei 1848, p. 2,C. De volledige tekst luidt : "Het dagblad, *Progrès d'Ypres* verzet zich sterk tegen het verouderd gebruik in het vorig bisdom van Yper, volgens hetwelk den clergé de paeschbriefjes van alle huisgezinnen wederom bezig is met aftehalen. Wat zal den FRANC-MACON, *Pier Lebrocqy*, den opsteller der gazetten van vader Boeteman die nu ook zeg *liberael* te zyn, maer in den grond *priestergezind* is, daer mede doen ? *Liberael* zal hy het verouderd gebruik durven aanranden ? *priestergezind*, zal hy het *Progrès d'Ypres* weerleggen ? - of zullen de kiezingen hem doen zwygen ? ..."

Over P. Lebrocqy, *La Patrie* en R. Boeteman, zie R. VAN EENOO, *De initiatieven op persgebied van de Westvlaamse bisschoppen, (1834-1852)*, in : *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*, II, 1970, pp. 76-80. Over B. Beeckman en het *Brugsche Vrye* zie R. VAN EENOO, *Postrevolutionaire contestatie, Priester Benoît Beeckman en zijn Brugsche Vrye (1848-1853)*, in : *Standen en Landen* (ter perse).

(111) De brief is niet verder te identificeren. BAB., C.541-542 Beeckman. Correspondentie uit Ieper.

dit incident moet in leper nogal wat stof hebben doen opwaaien. Dit gebeuren is de aanleiding voor de schrijver van de ingezonden brief om het gebruik dat van deze briefjes gemaakt wordt, te hekelen. Hij betoogt dat deze traditie een overblijfsel is uit de tijd der Inquisitie. Hij tekent met felle kleuren hoe de clerus bij het huisbezoek deze briefjes komt ophalen en daarbij, vooral in de landelijke parochies, voor ieder briefje een "*half frankje*" in de wacht sleept. Daarom noemt men het paasbriefje ook "*tientje*".

Hierbij verzuimt de auteur niet te laten aanvoelen dat hij dit gebruik ziet als een aanslag op de vrijheid van opinie en hij beschrijft hoe de clerus door het uitoefenen van pressie de onwilligen tot rede zoekt te brengen. Daar heel wat mensen bevreesd zijn voor de invloed van de clerus en toch niet geneigd zijn te biechten, ontstaat er een handel in biechtbriefjes die "*aen jongens of werklieden die, om een stuiver te winnen tot tien of twintig malen te biechte gaen en aldus hun papieren geld uitwisselen tegen gangbare specie of tegen eene pint bier.*". Van deze lucratieve handel heeft de onderkoster willen profiteren.

Tekenend is ook het feit dat men zich te leper blijkbaar afvroeg of de onderkoster voor deze daad speciaal streng gestraft zou worden, daar het hier om kerkdiefstal ging. Volgens de auteur van deze brief is dit geen reden om de straf te verzwaren, integendeel. Hoewel deze tekst sterk satirisch gekleurd is, blijkt hieruit toch dat de traditionele gebruiken die de clerus door zijn invloed trachtte in stand te houden, op bepaalde plaatsen reeds omstreeks het midden der 19de eeuw werden gecontesteerd, omdat deze invloed zelf als ongewenste inmenging werd ervaren.

BIJLAGEN

Bijlage A. (112).

Rapport van pastoor Nuytten (Oostroosbeek).

Nomina confitentium nec petantur nec scribantur; si tamen in signum quid sit faciendum, tradatur singulo scedula. Mea opinione, omnino nocet sinceræ confessioni expectatio petitionis nominis sive ante sive post confessionem. Ut argumentationem longam omittam, sit puella, sit uxor, caeterim honesta et proba, quæ sollicitationibus victa aut in nonexpectata occasione fragilis, fornicationem aut adulterium confiteri debet, quæ positio eius? Si tacet sacrilega est, si confitetur rogat confessarius nomen et cognoscitur esse (nomen) feminae quam bene novit, quam, data occasione, salutatum it, ut fit in excursionibus parochiæ. Mihi videtur esse oneri gravi confessionis superaddere importabile et minime necessarium. Non objiciatur quod quidam munus paschale non adimplebunt, nam 1° si tradatur scedula numquid hoc quoque patebit pastori inquirenti. 2° qui volunt evitare paschalem confessionem possunt dicere se in civitate vicina esse confessos et 3° nonne expedit ut qui sic paschant non paschant? etenim noscuntur in parochia, post aliquod tempus conscientia emordet et, teste experientia aliquando, etiam sani adhuc sincere convertuntur. Hoc observatum tanto melius excipiendum existimo quod nunc assidue allaborat III. Dom. ut videntur et reparentur confessiones sacrilegæ.

Rapport van pastoor De Bruyne (Izegem).

Quoad me personaliter in particulari loquendo, essem pro abrogatione nummorum qui dantur occasione confessionis paschalis; sed attentu sorte fere omnium vicepastorum, aliquorum etiam pastorum, qui vix habent honestam sustentationem imo debita quandoque contrahunt, sum contra, et exopto ut quoad hoc nihil innovetur nisi quod traditum est. Sicuti etiam de nominibus conscribendis in confessionali post confessionem paschalem; quis enim unquam sacrilegia ex hoc capite commissa audivit, sacrilegia tamen non sunt rara ubi dant scedula in ipsa mensa sacra, vel etiam in confessionali nam tunc pueri quoque asse aut nummo accedunt ad confessionem ut scedula obtineant hominibus nequam, sub ementito nomine, sicque est ipsis ars, seu opificium lucrandi nummos.

(112) Dossier deken Simons (Tielt) BAB., B 173/bis. Deze documenten hebben gediend voor de decanale vergadering van 29 mei 1838.

Eene Sacrilegiediefte.

Men schrijft ons uit Yper :

Eene aardige diefte die gedurende de paeschweek in onze stad heeft plaets gehad, heeft hier het publiek zoodanig doen lagchen dat ik niet kan nalaten deze gebeurtenis aen uw kluchtig bladje mede te delen. Iedereen weet dat in de kerken van Yper en van deszelfs omstreken nog een oud gebruik bestaet van paeschbriefjes uit te deelen aen de penitenten die zich aanbieden om hunnen paeschen te houden. Dit gebruik, dat een overblijfsel is van de Inkwisitie, dient niet anders als om naderhand te onderzoeken wie zijnen paeschen gehouden heeft, en wie aen dit gebod van de H. Kerk heeft durven te kort blijven. Ten dien einde doen de pastoors en kapellaens eene ronde naer alle de huizen hunner parochie om die briefjes af te halen, en profiteren nog hier en daer, maer bijzonderlijk in de landgemeenten, een halffrankje voor ieder billetje 't welk den naem draegt van tientje. Waer zij wel ontfangen zijn, zij klappen wat vriendelijk met de vrouw en de dochtertjes van den huize, en saluëren tot den grond; maer waer zij de deur voor hunnen neus krijgen, zij teekenen dit op, en gelukkig zijn die welke independent genoeg zijn om hunne wraek en vervolgingen niet te moeten vreezen. In andere huizen waer bij voorbeeld, de man zonder veel religie te hebben, nogtans moet trachten te leven met zijne vrouw en kinderen, durft deze niet nalaten die geestelijke personen wel te onthalen om later van die mannen niet geruïneerd te zijn, en, hoewel hij niet geerne te biechte gaet, hij zoekt nogtans door dezen of een anderen middel zich een paeschbriefje te verschaffen. Er is een tijd geweest dat dien middel gemakkelijk was, wanneer men de briefjes aen de communiebank uitdeelde; maer men heeft ondervonden dat vele flauwe kristenen geene scrupule maekten van zich aldaer aen te bieden om een billetje te bekomen zonder te biechte gegaen te hebben. Om dit heiligschendende misbruik te voorkomen, men heeft dan niets beters kunnen uitdenken dan de briefjes in den biechtstoel zelf te geven door de gatjes van het venstertje. Maer ziet wat men nu ondervindt : al wie geen blauwe plekken in zijne kniën wilt knielen op het steenen of eiken biechtbankje, tracht een billetje te koopen aen jongens of werklieden die, om een stuiver te winnen, tot tien of twintig malen te biechte gaen en aldus hun papierengeld uitwisselen tegen gangbare specie of tegen eene pinte bier. 't Is deze industrie die den gewezen onderkoster van Ste-Maertenskerk aengeprikkeld heeft tot de kluchtige diefte waervan ik hierboven kom te spreken. Niet wetende van welk hout pijlen maken en waermede genever drinken, hij dacht, dewijl hij de sluipen der kerk wel kende, dat het hem gemakkelijk zou geweest zijn van het nestje te vinden waer die briefjes gedoken waren. Inderdaed hij vond het, want men betrachte hem in de kleine sacristie van den deken met de eene hand op een bonnet en de andere hand op een groot pak briefjes. Men greep hem evengauw bij den kraeg en men leide hem naer 't kot !

Ik moet hier niet bijvoegen, Mijnheer, dat al wie geen kwezel of kwezelaer is, met dezen stouten trek hertelijk en kaekebreed gelagchen heeft. Maer eene

(113) BAB. C 541-542 Beeckman. Correspondentie uit Ieper. Beeckman heeft aan de tekst stilverbeteringen aangebracht. Ook de titel *Eene Sacrilegiediefte* is vermoedelijk van hem.

andere kwestie is van te weten hoelang men hiervoor den ex-onderkoster in het kot zal houden. Men zegt dat hieruit een proces zal volgen en dat de misdader er deerlijk zal tegen loopen, omdat stelen in de kerk een veel grooter kwaed is als alle andere diefte. Sommige nogtans meenen dat, aengezien de kleine waerde van het gestolen voorwerp, dit maer eene gering straf of zelfs eene kwijtschelding zal te weegbrengen. Inderdaed, Mijnheer, men heeft onlangs voor onze regtbank eenen patrijzendief en brievenschender bijna zien vrijspreken en enkelijk tot eene boete van vijf francs te zien verwijzen, omdat de waerde der patrijzen door den substitut Tack maer aen drie francs geschat wierd. 't Is wel waer dat de waerde van het gestolen goed niet altijd den basis of grondregel maekt van het vonnis der regters van hetzelfde tribunael, en dat men, bijvoorbeeld, voor eene diefte van drie francs hout gesneden door een armen mensch in een bosch van een grooten proprietaris, gewoonlijk eene veel grootere straf uitspreekt; maer de weerde van een hooptje vierkant stukje pondpapier kan toch door Mr. Tack niet in francs maer in centiemen geprezen worden. En als men voor drie francs patrijzen te stelen en voor geslotene brieven te openen maer eene boete verdient van vijf francs, het is te peizen dat, in evenredigheid, den ex-onderkoster in plaets van gecondemneerd te worden, bijna nog geld zal moeten toe trekken.

Lijst der siegels en afkortingen.

- ABB. : Archief van het bisdom Brugge.
 CA. : Congregatio Archipresbyterorum.
 CEPB. : Collectio Epistolarum Pastoralium Dioecesis Brugensis.
 Codex Iur. Can. : Codex Iuris Canonici.
 Collect. Mechlin. : Collectanea Mechliniensia.
 D.H.G.E. : Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastique.
 Dict. de Droit Can. : Dictionnaire de Droit Canonique.
 Dict. de Théol. Cath. : Dictionnaire de Théologie Catholique.
 Stat. Syn. Arch. Cam. : Statuta Synodalia Archidioceseos Camera-
 censis...
 Syn. Mechlin. Noviss. : Synodi Mechlinienses novissimae seu collec-
 tion eorum quae in viginti congregationes
 Archipresbyterorum egit ac decrevit Em.
 Dom. Eng. Card. Sterckx, arch. Mechli-
 niensis.